

Redovisning av åtgärdsprogram för grynig påskrislav, 2017–2020

(Stereocaulon incrustatum)

Hotkategori: Starkt hotad (EN)

Rapporten har upprättats av
Isabel Vitaskär, Länsstyrelsen i Blekinge

NATURVÅRDSVERKET

Förord

Åtgärdsprogram för hotade arter och naturtyper och deras genomförande är ett av flera verktyg för att nå det av riksdagen beslutade miljökvalitetsmålet Ett rikt växt- och djurliv, och även de övriga sex ekosystemrelaterade miljökvalitetsmålen.

Åtgärdsprogram för hotade arter och naturtyper bidrar också till att bevara arter och naturtyper inom EU:s art- och habitatdirektiv och fågeldirektiv samt att uppnå mål inom Konventionen för biologisk mångfald och i de Globala målen för hållbar utveckling om att hejda förlusten av biologisk mångfald.

Åtgärdsprogrammet för grynig påskrislav 2017–2020 har koordinerats nationellt av Länsstyrelsen i Blekinge. Denna rapport är en redovisning till Naturvårdsverket av genomförda åtgärder och resultat från programperioden. Rapporten innehåller även förslag om programmets eventuella fortsättning.

De konkreta slutsatserna i rapporten speglar författarens bedömningar och är inte en självklar återspeglning av Naturvårdsverkets ställningstagande. Rapporten kommer att användas som ett underlag för Naturvårdsverkets beslut om åtgärdsprogrammets fortsättning.

Samlad information om åtgärdsprogrammet finns på Naturvårdsverkets hemsida: Åtgärdsprogram för grynig påskrislav, ISBN 91-620-5662-X.

Stockholm i oktober 2025

Maria Widemo
Chef Artenheten

Innehåll

FÖRORD	3
SAMMANFATTNING	5
BAKGRUND	6
VISION OCH MÅL	7
Vision	7
Långsiktigt mål	7
Kortsiktigt mål	7
GENOMFÖRDA ÅTGÄRDER	8
Dialog och samverkan	8
Datainsamling och analyser	8
Kostnad av genomförda åtgärder	9
RESULTAT AV GENOMFÖRDA ÅTGÄRDER	10
SLUTSATSER	12
PUBLIKATIONSLISTA OCH REFERENSER	14

Sammanfattning

I den uppdaterade rödlistan från 2020 står grynig påskrislav kvar som Starkt hotad (EN) vilket innebär att en minskning av populationen pågår eller förväntas ske. Minskningen avser förekomstarea, kvalitén på artens habitat, antalet lokalområden och antalet reproduktiva individer (Artdatabanken, 2020). Grynig påskrislav växer i en instabil miljö och är känslig för både igenväxning och alltför stark störning.

Åtgärdsprogrammet för grynig påskrislav upprättades 2006 och har därefter förlängts i två omgångar, senaste t.o.m. 2019. Det är enbart Blekinge som har jobbat riktat med arten under senaste programperioden. Här har övervakning skett på den kända lokalen samt uppföljning av transplantationsförsöket som gjordes 2016. Anledningen till att länen inte gjort så många åtgärder under senaste programperioden beror framförallt på att programmet har haft låg prioritering. Det ingår numera i kategorierna ”beredskapsprogram” och ”områdesskydd”. På grund av begränsade medel har de flesta län inte haft möjlighet att prioritera arbetet med arten.

Eftersom grynig påskrislav fortfarande bedöms vara starkt hotad och det fortfarande finns behov av inventering och åtgärder, så föreslår vi därför att åtgärdsprogrammet förlängs i sin nuvarande form.

Bakgrund

Grynig påskrislav är en liten busklav som växer i glesa tuvor eller mattor på sand, men ibland även på grus och klippor. Laven är täckt av små grynlika bildningar. Arten förökar sig i princip genom fragmentering, men sprider sig oftast bara korta sträckor (Arup, 2006).

Från Sverige finns bara ett fåtal kända fynd. Vid programmets start 2006 var grynig påskrislav bara känd på en enda lokal i Sverige, vilken ligger i Blekinge. Under första programperioden inventerades arten och återfanns då på en gammal och sex nya lokaler i Jämtland.

Grynig påskrislav växer i en instabil miljö och är känslig för både igenväxning och alltför stark störning, vilket gör att den lätt försvinner på en lokal. Artens krav på speciell livsmiljö samt dåliga spridningsförmåga gör att den är klassad som starkt hotad (EN) och är i behov av ett åtgärdsprogram.

Åtgärdsprogrammet för grynig påskrislav upprättades av Ulf Arup på uppdrag av Länsstyrelsen i Blekinge och omfattade först åren 2006-2011. Det har därefter förlängts med en ny åtgärdstabell 2013-2016 och sedan till 2019. Denna redovisning gäller arbetet med åtgärdsprogrammet under den förlängda perioden till och med 2020.

Totalt sju län (Jönköping, Kalmar, Blekinge, Västra Götaland, Dalarna, Västernorrland och Jämtlands län) omfattas av de föreslagna åtgärderna i åtgärdsprogrammet och har bidragit till redovisningen.

Vision och mål

Den vision och de mål som nämns i åtgärdsprogrammet grynig påskrislav 2006–2011 lyder:

Vision

Den övergripande visionen är att grynig påskrislav ska ha en gynnsam bevarandestatus i Sverige, dvs arten ska finnas kvar i livskraftiga bestånd i landet. Det är på grund av den bristfälliga kunskapen om grynig påskrislav svårt att bedöma när gynnsam bevarandestatus uppnåtts. Ställt utom allt tvivel är dock att arten behöver spridas till betydligt fler lokaler. Dessutom måste man på varje lokal ha en population stor nog att tåla fluktuationer från ett år till ett annat. Gynnsam bevarandestatus för grynig påskrislav skulle kunna vara minst 50 lokaler i landet som helhet. I genomsnitt bör populationsstorleken ligga på minst 25 kvadratmeter inom vilken arten förekommer. Denna mängd motsvarar en placering i rödlistkategori NT, under förutsättning att populationen inte minskar.

Långsiktigt mål

Då utfallet av de kortsiktiga åtgärderna i hög grad styr vilka mål som kan ställas upp på lång sikt får nedanstående mål sannolikt revideras efter hand.

- Senast 2026 bör antalet lokaler genom åtgärdsprogrammets insatser vara minst 25 stycken och antalet kvadratmeter med förekomst av arten vara minst 200. Arten bör då, med nuvarande rödlistkriterier räknat, vara placerad i rödlistkategori VU.
- Senast 2050 bör gynnsam bevarandestatus ha uppnåtts, dvs arten finns på minst 50 lokaler i landet som helhet. I genomsnitt bör populationsstorleken ligga på minst 25 kvadratmeter inom vilken arten förekommer.

Kortsiktigt mål

När man inte känner till hur väl arten kan reagera på olika åtgärder är det svårt att sätta upp realistiska mål. Nedan angivna mål på kort sikt får därför inrikta sig på att i huvudsak ta reda på vilka av de i programmet föreslagna åtgärderna som fungerar eller fungerar bäst. Följande mål bör därför uppfyllas till och med år 2011.

- Laven ska täcka minst 700 cm² i de tre fasta provrutor som kommer att finnas i Högasandsområdet och arten ska dessutom finnas inom minst 40 kvadratmeterrutor inom området. Några av de viktigaste ytorna på dynerna bör, åtminstone under en inledningsfas, hägnas in.

Genomförda åtgärder

I det här avsnittet ges en kortfattad beskrivning av de åtgärder som har genomförts samt kostnader under åtgärdsprogrammets giltighetstid.

Åtgärdsprogrammet för grynig påskrislav ligger under kategorierna ”beredskapsprogram” och ”områdesskydd”, vilket gjort att länen inte haft möjlighet att prioritera arbetet med arten på grund av begränsade medel. Det är anledningen till att inte så många åtgärder är gjorda under den senaste programperioden.

Dialog och samverkan

Dialog och samverkan

Dialog sker kontinuerligt med reservatsförvaltningen i berörda län gällande de lokaler som ligger inom skyddade områden.

Information

Skyltar med information om grynig påskrislav och uppmaning till försiktighet sattes upp i Högasand, Blekinge under 2019.

Vid övervakningen av grynig påskrislav i Högasand 2020 deltog P4 Blekinge och sände live om bland annat grynig påskrislav och betydelsen av sandiga marker.

Datainsamling och analyser

Inventering

I Kalmar har arten eftersökts i samband med andra besök/åtgärder i lämpliga miljöer, men något riktat eftersök har inte gjorts.

Övervakning och uppföljning i Högasand, Blekinge

I Blekinge har lokalen vid Högasand övervakats och följts upp årligen. Dels har den ursprungliga populationen övervakats men det har även gjorts uppföljning av transplantationsförsöket som gjordes 2016 (se mer information under Resultat).

Kostnad av genomförda åtgärder

Den totala kostnaden för genomförda åtgärder som bekostats via NV-ÅGP under programperioden 2017–2019, samt 2020 har uppgått till 7073 kr (Tabell. 1).

Åtgärd	2017	2018	2019	2020	Totalt
Dialog & samverkan samt övergripande koordinering	0	0	0	0	0
Aktiva åtgärder i fält	0	0	0	0	0
Datainsamling & analyser	1356	0	1104	4613	0
<i>Total uppskattad kostnad för åren 2017–2019 samt 2020</i>					7073

Resultat av genomförda åtgärder

I det här avsnittet redovisas resultatet av de åtgärder som har genomförts under åtgärdsprogrammets giltighetstid.

Dialog, samverkan och information

För de lokaler som ligger inom skyddade områden sker kontinuerligt en dialog och samverkan med reservatsförvaltningen i Blekinge och Jämtland. Detta ger en långsiktigt hållbar skötsel som gynnar arten på bästa sätt.

Skyltar sattes upp i Högasand, Blekinge under 2019. På dessa fanns information om grynig påskrislav och en uppmaning till att ta hänsyn och röra sig försiktigt i området för att inte orsaka för stor störning. Vid övervakningen av grynig påskrislav i Högasand 2020 deltog P4 Blekinge och sände live om bland annat grynig påskrislav och betydelsen av sandiga marker. Detta har förhoppningsvis lett till ökad förståelse bland allmänheten för arten och dess livsmiljö.

Inventering

I Kalmar har arten eftersökts i samband med andra besök/åtgärder i lämpliga miljöer, men något riktat eftersök har inte gjorts. Inga fynd av arten har gjorts vid dessa eftersök.

Övervakning och uppföljning

Under flera år har lokalen vid Högasand i Blekinge övervakats. Detta har gett ett bra underlag om vilka åtgärder som behöver vidtas. Vad som visats i övervakningen är att vissa av delpopulationerna är stabila och har ganska stor utbredning medan andra minskar och är små (Widgren, 2018). Det varierar mycket beroende på graden av störning och igenväxning på de olika platserna, men totalt sett verkar populationen i Högasand vara stabil. Vid besöket 2020 observerades mycket tramp i hela området, mer än vad som setts tidigare. Dock var ändå inväxning av borsttåtel påtaglig på många ytor (Widgren, 2020).

Under 2016 genomfördes ett transplantationsförsök i Högasand (Widgren, 2016). Då flyttades totalt ca 80 individer från en befintlig population till två nya platser inom naturreservatet Högasand, och burar sattes över de transplanterade lavarna för att skydda dem. Försöket har sedan följts upp och visat på ganska bra resultat på en av de transplanterade platserna (Widgren, 2018). I oktober 2019 togs burarna bort eftersom man bedömde att det blivit för stor inväxning av borsttåtel och mossor på grund av för lite störning, burarna stabiliserade sanden (figur 1). Skyltning med information om laven och uppmaning till försiktighet sattes upp. Vid uppföljningen 2020 konstaterades att borttagandet av burarna har påverkat laven negativt på grund av för mycket störning (Widgren, 2020).

Figur 1. Högasand. Borttagning av burar 2019 vid transplantationsytorna.

Populationsutveckling

Utifrån de data som finns är det svårt att uttala sig om populationsutvecklingen inom programperioden på nationell nivå. Dock har transplantationsförsöket i Blekinge ändå resulterat i ett litet steg i rätt riktning, med två nya dellokaler. För Blekinges del bedöms populationen som stabil, eventuellt ökande (2024).

Vid första programperiodens start (2006) var grynig påskrislav endast känd från en aktuell lokal, i Blekinge. Efter nya inventeringar återfanns arten i Jämtlands län, på en gammal och sex nya lokaler. Totalt är arten alltså känd från åtta lokaler. Lokalerna består av flera dellokaler. Ytterligare lokaler har ej hittats under tiden som programmet har varit förlängt.

Statusen för grynig påskrislav har ändrats från akut hotad (CR) till starkt hotad (EN) på rödlistan 2010. Arten har sedan behållit statusen starkt hotad vid de två senaste uppdateringarna av rödlistan (2015 och 2020). En minskning av populationen bedöms pågå och förväntas fortsätta.

Slutsatser

I det här avsnittet redovisas en kortfattad bedömning av genomförda åtgärder och måluppfyllelse, samt rekommendation om programmets eventuella fortsättning.

Blekinge

För att laven ska överleva på sikt behövs markstörning regelbundet. Dock behöver störningen vara kontrollerad så att det inte blir för mycket. Gränsen är svår. På ytor nära etablerade populationer skulle det kanske fungera att köra med fyrhjuling och en mindre harv för att hålla sanden öppen. Ridning är också ett alternativ men då gäller det att störningen inte blir för stor och att den sker på rätt plats och under mer kontrollerade former. I Högasand förekommer ridning frekvent inom reservatet. Ridning är endast tillåten på anvisade vägar, men förekommer på många fler ställen inom reservatet. Det verkar även som att Högasand, likt många andra reservat, har haft ovanligt många besökare under 2020.

Inhägnad av arten kan bli aktuellt i Högasand om slitaget från ridning och tramp bedöms vara för stort. Man skulle kunna använda större burar eller inhägnader likt de som användes vid transplantationsförsöket. Små burar gör det svårt för arten att sprida sig och de växer lättare igen. Inom de inhägnade ytorna får borttagning av igenväxningsvegetation ske manuellt. Man skulle också kunna placera ut enbart stolpar eller göra en mer öppen avgränsning, som delvis skyddar mot en för stor störning men samtidigt tillåter småvilt och vind.

Själva transplantationsförsöket som gjorts i Högasand verkar ha fungerat relativt bra. Utbredningen på den ena ytan (södra) verkar stabil medan det ser betydligt sämre ut för den andra (norra) ytan. Vid denna yta hittades spillning från kanin och mycket tramp vilket kan ha bidragit till försämrade etablering. Fragment har dock hittats någon meter från ytan, och överlever dessa är spridningen ändå gynnsam. Borttagningen av de skyddande burarna verkar ha haft en negativ påverkan på ytorna så man bör nog fundera på att skydda dem igen tills de har etablerat sig ännu bättre, men kanske då med större burar som nämnts ovan.

Sammantaget verkar transplantation vara ett bra sätt att öka antalet lokaler med grynig påskrislav och nästa steg skulle vara att göra transplantationsförsök på annan lämplig lokal i Blekinge, men även i andra län.

Dalarna

Dalarna anser att eftersom grynig påskrislav är så sällsynt bör det ges möjligheter att inventera arten för att försöka hitta fler okända lokaler i länet. De har haft diskussion med Fredrik Jonsson som har inventerat i Jämtland. Hans idé är att man borde börja med att inventera grustag och möjligen sandtag och naturligt öppna grus- och sandområden längs älven mellan Mora och Älvdalen. Det är i närheten av den gamla lokalen. Om man hittar någon lokal skulle man kunna utöka sökområdet. Det bör läggas in i åtgärdsplaneringen för år 2021. Dalarna anser också att många åtgärdsprogram har varit ovärderliga för att öka kunskapen om sällsynta arter. Denna art är en sådan som man behöver leta efter med riktat eftersök. Den hittas nog inte så lätt av en slump så med den utgångspunkten är det bra om det finns ett åtgärdsprogram som sätter fokus på arten och tillgängliggör medel för att eftersöka den systematiskt.

Jämtlands län

Jämtlands län har planer på att kombinera arbetet med grynig påskrislav med åtgärder för klådris och strandsandjägare som de återfunnit i länet under 2020.

Jönköpings län

Grynig påskrislav är inte funnen i Jönköpings län sedan 1925 och inga riktade eftersök har gjorts i länet under senaste programperioderna. Dock anser de att det finns ett antal lokaler som skulle kunna vara lämpliga för utplantering, bland annat i anslutning till den ursprungliga lokalen från 1925. Eventuellt kan ett spridningsförsök vara intressant, men då måste lokalernas lämplighet undersökas igen. Vad som är lämpligt material för transplantation bör också undersökas vidare. Åtgärden bör genomföras av koordinerande län i samarbete med länen där transplantation sker, men bekostas av länet där transplantationen sker.

Övriga berörda län

Kalmar, Västra Götaland och Västernorrlands län har inga nutida fynd av arten och har inte gjort riktade eftersök under senaste programperioden. Om man vill göra nya eftersök i länen med äldre fynd skulle detta kunna samordnas av koordinerande län.

Inventering

När det gäller eftersök och inventering av arten skulle ett alternativ vara en GIS-analys. Där kan lämpliga mark- eller geologiska data sökas ut för att hitta områden med lämpligt substrat. På detta vis kan ett någorlunda tids- och resurseffektivt underlag tas fram, för att på så vis hitta lokaler som passar för platsbesök och inventering. Även om en lokal ser ut att ha lämpligt substrat så verkar rätt kornstorlek på sanden vara av vikt samt förhållandet mellan öppen mark och mer skyddad. En aspekt vid inventering är att laven kan, just vid inventeringstillfället, vara täckt av sand, den kan då lätt missas. Om arten är exponerad på en lokal torde den inte vara särskilt förbisedd, även om det givetvis finns mer iögonfallande arter.

Bedömning

Grynig påskrislav bedöms fortfarande vara starkt hotad och det finns fortfarande behov av inventering och åtgärder, de långsiktiga målen är ännu ej uppfyllda. Flera av populationerna ligger utanför skyddade områden och ÅGP är en viktig aktör för att arten ska kunna fortleva. Om inget åtgärdsprogram finns är risken stor att inga åtgärder görs och arten missgynnas. Grynig påskrislav lever i en miljö som är väldigt föränderlig så det är extra viktigt att se till att arten finns på många lokaler/dellokaler för att inte riskera ett utdöende. Vi föreslår därför att åtgärdsprogrammet förlängs i sin nuvarande form.

Publikationslista och referenser

Artdatabanken. (2020). *Rödlistade arter i Sverige 2020*. Artdatabanken SLU, Uppsala.

Arup, U. (2006). *Åtgärdsprogram för bevarande av grynig påskrislav*. Naturvårdsverket, Rapport 5662.

Widgren, U. (2016). *Transplantationsförsök *Stereocolon incrustatum**. Länsstyrelsen Blekinge, opublicerat PM.

Widgren, U. (2018). *Stereocaulon incrustatum Högasand 2018-06-01*. Länsstyrelsen Blekinge, opublicerat PM.

Widgren, U. (2020). *Stereocaulon incrustatum Högasand 2020-07-15*. Länsstyrelsen Blekinge, opublicerat PM.